

2 METODOLOGICKÉ ZÁKLADY TSA

2.1 Vývoj mezinárodní metodiky TSA

Historický počátek obecné metodiky cestovního ruchu lze datovat do období po 2. světové válce. Jedná se o etapu vytváření definic a klasifikací pro statistiky mezinárodního cestovního ruchu, které byly jen těžko srovnatelné s jinými statistikami. Poprvé se například v 60. letech objevuje definice pojmů „návštěvník“, „turista“ a „jednodenní návštěvník“, které jsou dnes běžnou součástí používané terminologie. V roce 1978 pak následně schválila Statistická komise OSN prozatímní směrnice pro statistiku cestovního ruchu.

V 80. letech dochází k obecnému uznání významu cestovního ruchu. Jeho provázanost s ostatními hospodářskými a společenskými činnostmi, stejně jako nutnost tuto interakci statisticky zachytit je zřejmá. WTO v úzké spolupráci se statistickou divizí OSN iniciovala výzkum ve dvou směrech. Jednak šlo o snahu navrhnout srovnatelný systém definic s ostatními národními a mezinárodními statistickými systémy. Druhým cílem bylo pak začlenění cestovního ruchu do analytické struktury národních účtů. Budoucím vodítkem se stal dokument OSN a WTO „Doporučení ke statistice cestovního ruchu“.

Také výbor pro cestovní ruch při OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development) pracoval na dalším uznání rozsahu, povahy a úlohy, kterou sehraává cestovní ruch v národních hospodářstvích členských zemí, a ukázal na potřebu takových informací při tvorbě politiky. Výsledkem pracovní skupiny pod vedením OECD bylo první zavádění tzv. ekonomických účtů cestovního ruchu (tourism economic account – TEA).

V dalších obdobích bylo úsilí těchto institucí ve spolupráci s WTTC (World Travel & Tourism Council) rozvinuto do soustavy tzv. satelitního účtu cestovního ruchu (tourism satellite account). Smyslem bylo zavedení jednotného a kompatibilního systému statistických informací o CR jednotlivými státy v jejich statistických systémech.

Významným mezníkem ve vývoji a přípravě této implementace se následně stala mezinárodní konference o cestovním ruchu konaná v Ottawě v červnu 1991. Byla zde přijata rezoluce, která definovala potřebu jednotné statistiky cestovního ruchu a WTO za tím účelem vytvořila Řídící výbor, který dopracoval programy přijaté rezoluce k zlepšení statistiky cestovního ruchu a koordinoval spolupráci s dalšími mezinárodními i národními institucemi. Po konferenci v Ottawě se nejen začalo realizovat mnoho předložených iniciativ, nýbrž stoupl i počet zemí vytvářejících satelitní účet pro cestovní ruch. Vedle vládních institucí přišel s vlastními iniciativami i soukromý sektor.

Na podkladě zprávy WTO o přijatých programech uspořádala v roce 1993 Statistická komise OSN (UNSC) své 27. zasedání, na kterém bylo oficiálně přijato „Doporučení ke statistice cestovního ruchu“ (Recommendations on Tourism Statistics) a „Standardní mezinárodní klasifikace činností cestovního ruchu“ známá pod zkratkou SICTA (Standard International Classification of Tourism Activities). V přijatých dokumentech byly také formulovány cíle a postupy, na kterých se podílely i další organizace, zejména OECD a WTTC. Stejně tak EUROSTAT (Statistický úřad Evropských společenství) vytvořil řadu programů a vypracoval studie o statistice cestovního ruchu v Evropské Unii. Výsledkem spolupráce těchto organizací bylo další rozpracování metodiky satelitních účtů cestovního ruchu.

V čele zemí, které v tomto období zavedly satelitní účty pro cestovní ruch, stojí Kanada. Již červnu 1994 zveřejnil Statistický úřad Kanady první výsledky TSA. O rok později předložila WTO svůj

vlastní návrh metodiky TSA, který do značné míry čerpal právě z práce kanadských expertů a dále z ekonomických účtů cestovního ruchu používaných organizací OECD.

Další etapa a posun v pojetí TSA nastává v roce 1999, kdy byla po Světové konferenci (Enzo Paci) o měření ekonomického dopadu cestovního ruchu vytvořena pracovní skupina WTO-OECD-EUROSTAT. Jejím úkolem bylo zavedení společné koncepce pro rozvoj metodiky TSA v souladu se závěry Světové konference v Nice. Práce těchto tří institucí byla předložena k projednání Komisi pro statistiku OSN, která ji dne 1. března 2000 na jednání v New Yorku schválila. Dokument byl přijat delegáty zhruba ze 100 zemí a cestovní ruch se tak stal prvním odvětvím, které mělo mezinárodní standardy pro měření jeho ekonomického přínosu schválené OSN. Výsledkem spolupráce WTO, OECD, EUROSTATu, WTTC i řady dalších mezinárodních organizací, např. Mezinárodní organizace práce (ILO), Mezinárodní asociace hotelů a restaurací (IH&RA) a dalších, bylo vytvoření mezinárodních standardů pro měření ekonomických přínosů cestovního ruchu, které schválila Statistická komise OSN.

V současné době se pro tvorbu TSA a harmonizaci jeho metodiky používají níže uvedené základní manuály. Je však zřejmé, že je vzhledem k neustálému vývoji v odvětví cestovního ruchu a probíhajícím socio-ekonomickým změnám nutné nadále mezinárodní metodiku TSA přizpůsobovat novým podmínkám. V tomto směru je nepostradatelná možnost vzájemných konzultací a výměny názorů na mezinárodních fórech formou setkání pracovních skupin, konferencí a workshopů. Jen tak je možné vývoj mezinárodní metodiky posouvat dál.

2.2 Základní dokumenty k TSA

2.2.1 Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework

Manuál byl vytvořen světovými i evropskými organizacemi (EUROSTAT, WTO, OECD, OSN) za účelem sjednocení metodiky při tvorbě TSA a pro snadnější mezinárodní srovnávání vlivu cestovního ruchu v jednotlivých státech. Obsahuje základní postupy a doporučení, ale i podrobné rozdělení produktů podle klasifikace CPC (klasifikace OSN obdobná české SKP), a to na charakteristické, související a nespecifické produkty. Dokument byl schválen v březnu 2000 statistickou komisí OSN, je k dispozici i v českém překladu.

2.2.2 European Implementation Manual on Tourism Satellite Account

Tato publikace byla vypracována Eurostatem jako rozšíření předchozí, z níž metodologicky vychází. Zaměřuje se spíše na techniku zpracování satelitního účtu cestovního ruchu. Poskytuje návody a podněty k správné implementaci datových zdrojů a jejich následnému zpracování do výstupních tabulek, je technickým vodítkem pro tvůrce TSA. K dispozici pouze v anglickém originálu.

Jelikož metodika TSA vychází z národního účetnictví, mezinárodní metodiku upravují také normy vztahené k této oblasti jako např.:

2.2.3 Evropský systém účtů ESA 1995

Tento obsáhlý materiál vypracovaný Eurostatem obsahuje metodiku tvorby systému národních účtů. Je v něm velké množství definic mnoha ekonomických pojmů. Satelitní účet cestovního ruchu ze systému národních účtů vychází, a proto lze tento materiál využít i pro sestavování TSA. K dispozici v českém překladu, v současnosti se připravuje jeho novelizace.

2.3 Mezinárodní instituce v tvorbě TSA

2.3.1 WTO (World Tourism Organization)

Světová organizace pro cestovní ruch jako zvláštní orgán Organizace spojených národů (OSN) je zřejmě nejvýznamnější institucí na poli cestovního ruchu. V současné době sdružuje 146 členských zemí, 7 přidružených členů a 2 pozorovatele. Součástí je rovněž více než 300 reprezentantů soukromého sektoru, vzdělávacích institucí, asociací a místních představitelů cestovního ruchu. Česká republika je právoplatným členem od roku 1976, gestorem ve vztahu k WTO je Ministerstvo pro místní rozvoj.

V minulosti byla WTO nejen iniciátorem mnoha definic a názvosloví vztahujících se ke statistice cestovnímu ruchu, ale zároveň hledala cesty pro měření hospodářského významu tohoto odvětví. Podpora zavádění satelitních účtů cestovního ruchu do praxe patří k nejdůležitějším úkolům, které se jí ve spolupráci s dalšími organizacemi daří plnit. Rozvíjení TSA chápe dokonce jako jeden ze svých strategických projektů. Z popudu této organizace rovněž vznikl zmiňovaný rámcový metodologický manuál (Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework), který tvoří stálou oporu tvorby satelitních účtů cestovního ruchu. Kromě toho je WTO autorem řady dalších materiálů vysvětlujících obsah a důležitost TSA, stejně jako organizátorem mezinárodních konferencí a seminářů věnujících se této problematice.

2.3.2 OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development)

Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj je další důležitá nadnárodní instituce, která sehrává v metodice TSA významnou roli. Sdružuje 30 členských států, Česká republika je členem od roku 1995. Sestavování a analýza ekonomických účtů v cestovním ruchu (TEA) byla v rámci OECD zahájena v roce 1992 a od té doby se z TEA stal užitečný nástroj politické orientace. Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj neustále radí svým členským zemím, jak vytvářet srovnatelné mezinárodní účty při použití zásad národního účetnictví a integrovaného přístupu, který zdůrazňuje spojení cestovního ruchu s ostatními důležitými aspekty, zejména zaměstnaností. V roce 1997 navrhl Výbor pro cestovní ruch OECD poprvé „satelitní účet pro cestovní ruch pro země OECD“.

2.3.3 WTTC (World Travel & Tourism Council)

Světová rada pro cestovní ruch byla založena v roce 1990, vyniká v soukromém sektoru svým přístupem ke kvantifikaci hospodářského dopadu cestovního ruchu. Sdružuje zhruba 100 významných subjektů (firem, profesních sdružení, organizací) působících v oblasti cestovního ruchu. Její metodologie se zaměřuje na dopad spotřeby návštěvníků (odvětví cestovního ruchu), stejně jako na celkovou poptávku (ekonomiku cestovního ruchu) pomocí simulačního modelu. Bere v úvahu přímý a nepřímý dopad spojený s kapitálovými investicemi, výdaji vládních institucí a zahraničním obchodem včetně zvýšené poptávky po výrobcích a službách vytvářené pohybem lidí na celém světě (světový cestovní ruch). WTTC upřednostňuje přístup vycházející ze strany poptávky s ucelenou definicí jejího rozsahu, která je propojena na pojetí strany nabídky. Výzkum přitom spočívá zejména v metodách vytváření ekonomických modelů. Pravidelně vydávanou publikací (v roce 2005 páté vydání) je soubor statistik cestovního ruchu (Tourism Satellite Accounting), který pro WTTC sestavuje Oxford Economic Forecasting (OEF).

2.3.4 EUROSTAT (Statistical Office of the European Communities)

EUROSTAT je statistickým úřadem Evropského společenství, který se nemalou měrou podílí na vytváření systému statistiky cestovního ruchu. Provádí pravidelný sběr informací (měsíčních,

čtvrtletních, ročních) a šíření základních statistik především v ukazatelích ubytovacích kapacit, pohybu hostů a turistické poptávky. Pro oblast TSA vytváří řadu programů s finanční podporou, které mají za úkol zlepšit implementaci toho nástroje. Nejdůležitějším počinem v tvorbě metodiky zůstává implementační manuál (European Implementation Manual on Tourism Satellite Accounts) s propracovaným popisem sestavování jednotlivých částí satelitního účtu cestovního ruchu.

2.4 Základní pojmy a definice v tvorbě TSA

Pro mezinárodní srovnání související nejen s tvorbou TSA, ale se statistikou cestovního ruchu obecně, je nutná jednotná metodická základna. Níže uvedené definice jsou mezinárodně uznávané, případně s národními specifiky, která jsou v rámci mezinárodních doporučení povolena. ČSÚ se těmito definicemi při sestavování TSA řídil.

2.4.1 Obecná metodika CR

Cestovní ruch je mezinárodně definován jako činnost osob cestujících do míst a pobývajících v místech mimo své obvyklé prostředí po dobu kratší než jeden ucelený rok, za účelem trávení volného času, obchodu a za jinými účely nevztahujícími se k činnosti, za kterou jsou z navštíveného místa odměňováni.

Obvyklé prostředí je poměrně obtížně definovatelné, v jednotlivých zemích bývá chápáno odlišně. Podle mezinárodní definice je za něj považováno bydliště respondenta (trvalé i přechodné), dále přímé okolí tohoto bydliště, pracoviště, škola a jiná často navštěvovaná místa. Pojem obvyklého prostředí má dva rozměry: vzdálenost a periodicitu (frekvenci návštěvy).² Součástí obvyklého prostředí se tak stává okolí bydliště respondenta, i když může být navštěvováno jen zřídka a zároveň místa, která jsou navštěvována často (v našem pojetí častěji než jednou týdně) a pravidelně, přestože mohou být značně vzdálena od bydliště. Státní hranice nejsou při definici obvyklého prostředí rozhodující.

Návštěvník je účastník cestovního ruchu. Návštěvníci se dělí na **jednodenní návštěvníky** (někdy nazýváni také exkurzionisté nebo výletníci) a **turisty**.

Jednodenní návštěvník se účastní cestovního ruchu bez přenocování.

Turista je účastník cestovního ruchu, který alespoň jednou přenocuje mimo své obvyklé prostředí.

Tranzitní návštěvník je samostatnou kategorií, neboť může být obecně jednodenní, ale také turista. Jedná se o návštěvníky, kteří se zastaví v dané lokalitě nebo zemi na své cestě do jiného cíle cesty. Z hlediska definice sem spadají rovněž letecké transfery.

Kromě výše zmíněné typologie lze návštěvníky rozlišit na dvě základní kategorie:

Rezident (domácí návštěvník), jehož rezidentská země je stejná jako navštívená země; může to být občan sledované země i cizí státní příslušníci žijící ve sledované zemi.

Nerezident (zahraniční návštěvník), jehož země sídla je jiná, než je navštívená země; za nerezidenta je považován také občan sledované země trvale žijící v cizině.

² Některé státy definují obvyklé prostředí rovněž odkazem na formální hranice lokalit nebo jiných správních jednotek.

Druhý domov je rekreační zařízení (chata, chalupa), které není trvalým bydlištěm. Některá rekreační zařízení spadají do obvyklého prostředí a tudíž se návštěvy takovýchto druhů domovů vylučují z cestovního ruchu.

2.4.2 Vymezení jednotlivých druhů CR

Příjezdový cestovní ruch (také aktivní) zahrnuje návštěvu a pobyt nerezidentů na ekonomickém území sledované země. Spotřeba příjezdového cestovního ruchu je chápána jako celkový objem prostředků vydaných na cestovní ruch nerezidenty a plynoucích do navštívené země. To znamená, že započítávána je i ta část výdajů, které jsou zaplacené mimo ekonomické území (ve vlastní zemi nerezidenta), ale směřující formou různých plateb do sledované země (např. část výdajů za zájezd).

Domácí cestovní ruch³ je CR domácích návštěvníků na ekonomickém území sledované země. Pro potřeby TSA je však nutné chápat domácí cestovní ruch, resp. jeho spotřebu širěji. Spotřeba domácího cestovního ruchu je spotřeba rezidentských návštěvníků ve sledované zemi, a to i ta část spotřeby spojené s návštěvou (konečným cílem cesty) jiné země, pokud byla realizována ve sledované zemi (např. marže cestovních kanceláří či agentur zajišťujících zahraniční zájezd).

Výjezdový cestovní ruch (také pasivní) zahrnuje návštěvu a pobyt rezidentů mimo ekonomické území sledované země. Spotřeba výjezdového cestovního ruchu je chápána jako spotřeba rezidentských návštěvníků mimo ekonomické území vlastní země. Nezahrnuje výrobky zakoupené na cestu nebo po cestě ve vlastní zemi (ty patří do spotřeby domácího cestovního ruchu).

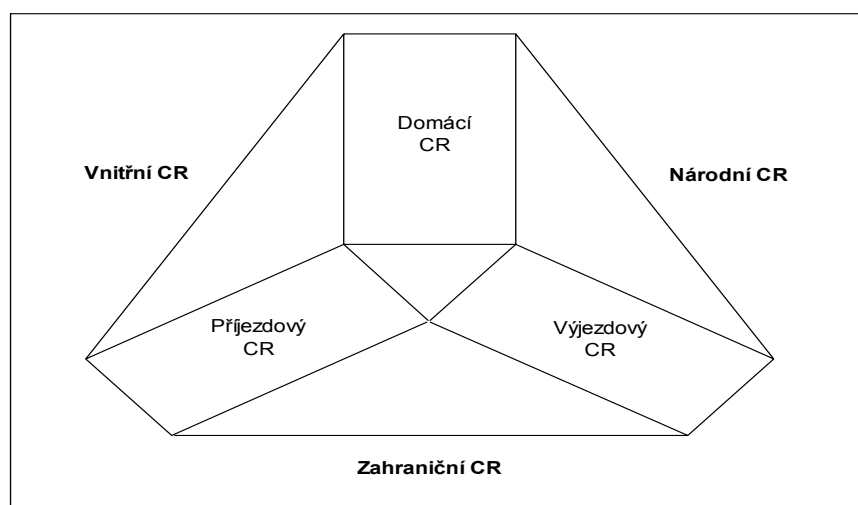
Vnitřní (interní) cestovní ruch (domácí a příjezdový) je CR rezidentů i nerezidentů na ekonomickém území sledované země.

Národní cestovní ruch (domácí a výjezdový) je CR rezidentů na ekonomickém území a mimo ekonomické území sledované země.

Zahraniční cestovní ruch zahrnuje příjezdový a výjezdový CR.

Vzájemné vymezení a vazby jednotlivých druhů CR znázorňuje následující schéma:

Schéma č. 2.1 Druhy cestovního ruchu

Zdroj: ČSÚ dle podkladů WTO

³ Pojmy domácí a výjezdový cestovní ruch jsou pro potřeby TSA chápány spíše podle místa realizace výdajů namísto obvyklého chápání podle cíle cesty.

2.4.3 Poptávka CR

Celkové výdaje (domácí i zahraniční) zahrnují výdaje za zájezd, dále ubytování, stravování, dopravu mimo zájezd, nákupy zboží při cestě nebo se k ní přímo vztahující (fotoaparát, opalovací krém apod.) a ostatní výdaje (vstupné, pojištění apod.). Nezahrnují nákupy zboží za účelem jeho dalšího prodeje, kapitálové investice, hotovost předanou příbuzným po dobu cesty, která není platbou za turistické zboží a služby, dary pro instituce apod. Pro potřeby TSA se započítávají i výdaje v případě dovolené na vlastní chatě či chalupě nebo u příbuzných a známých. V případě druhých domovů je dále zahrnováno imputované nájemné.

Časové rozložení výdajů může být různé, a tak se v tvorbě TSA často rozlišují následující hranice návštěvníkovy spotřeby z časového hlediska:

Výdaje během cesty – veškerá spotřeba výrobků nebo služeb realizovaná přímo na cestě; předměty dlouhodobé spotřeby zakoupené během cesty (vyjma nákupu pro komerční účely).

Výdaje před cestou – spotřeba služeb realizovaná před cestou a jasně se k cestě vztahující (např. očkování, cestovní pasy, lékařské prohlídky), dále spotřeba výrobků zakoupených před cestou, které jsou určeny ke spotřebě během cesty nebo jsou vezeny spolu jako dárek a všechny nákupy jednoúčelových předmětů dlouhodobé spotřeby pro cesty.

Výdaje po návratu z cesty – spotřeba výrobků a služeb zakoupených po návratu z cesty a jasně se vztahujících k cestě (např. vyvolání filmů a zhotovení fotografií).

Předměty dlouhodobé spotřeby jsou definovány jako „výrobky, které mohou být používány za účelem spotřeby opakovaně nebo trvale po dobu delší než jeden rok za předpokladu průměrné míry užívání“. Mohou být zakoupeny kdykoliv a mají často několikanásobné použití. Jednoúčelové předměty dlouhodobé spotřeby se kupují skoro výhradně pro cestování, např. kufry, vybavení pro kempování (stany, spací pytle, obytné přívěsy), lyžařská a potápěčská výbava atd. Víceúčelové předměty dlouhodobé spotřeby se oproti tomu používají nejen při cestování, ale částečně i v obvyklém prostředí, např. auta a fotoaparáty.⁴

Zájezdem se rozumí komplexní produkt nabízený návštěvníkům, který je sestaven z různých základních produktů cestovního ruchu, jako je doprava, ubytování, stravovací služby, průvodce, rekreace atd. Z hlediska české metodiky mluvíme o zájezdu tehdy, pokud návštěvník spotřebuje kombinaci alespoň dvou takových služeb.

2.4.4 Nabídka cestovního ruchu

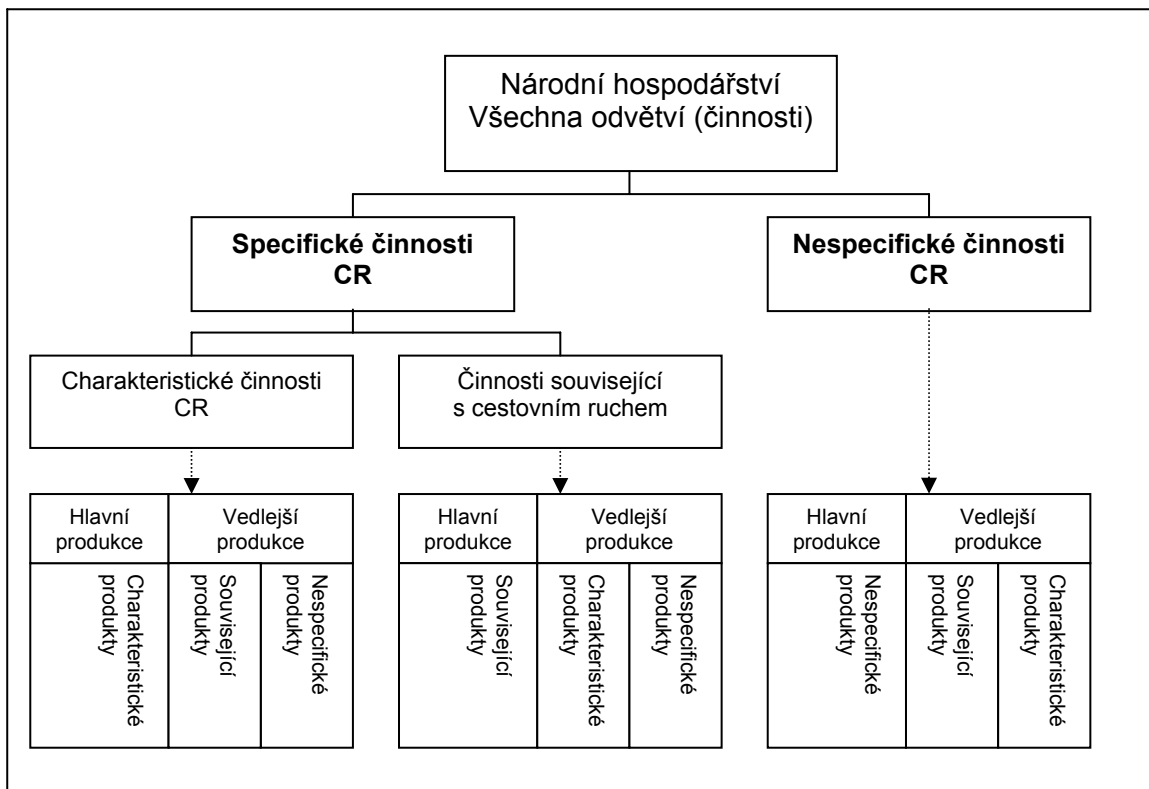
Charakteristické činnosti cestovního ruchu jsou ty výrobní činnosti, jejichž hlavní produkce je charakteristická pro cestovní ruch a jež by ve většině zemí přestaly při nepřítomnosti návštěvníků existovat ve významném množství nebo by se jejich spotřeba výrazně snížila. Tyto činnosti jsou tedy na cestovním ruchu velmi závislé.

Činnosti související s cestovním ruchem jsou takové, u kterých by při nepřítomnosti návštěvníků (neexistenci cestovního ruchu) byl zaznamenán pokles produkce, přičemž mohou být odlišné pro jednotlivé státy.

Nespecifické činnosti jsou zbytkovou kategorií, kde nehraje z hlediska produkce cestovní ruch větší roli.

⁴ Víceúčelové předměty dlouhodobé spotřeby jsou do TSA zahrnuty pouze tehdy, jsou-li zakoupeny během cesty

Schéma č. 2.2 Rozdělení činností (odvětví) a produktů ve vztahu k CR

Zdroj: ČSÚ